

PARTNERSZELEKCIÓ A HÁZASSÁGOKBAN ÉS AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOKBAN

BUKODI ERZSÉBET

Bevezetés

A különböző társadalmi csoportok tagjai közötti házasságot – hasonlóan a nemzedékek közötti mobilitási mintákhoz – a rétegződéssel foglalkozó kutatók úgy tekintik, mint a társadalom nyitottságának, illetve zártságának egyik indikátorát. Joggal, hiszen ilyen összefüggések hiányában a házastársak kiválasztása véletlenszerű lenne. A partnerszelekciós minták vizsgálata eszerint a rétegződési folyamatok integráns részét alkotja. A társadalmi tagozódással foglalkozó szakirodalom homlokterében annak a kérdésnek a megválaszolása áll, vajon hogyan formálódnak, alakulnak a különböző csoportok közötti határok. Szakértői érvelés szerint a házaspárok társadalmi pozíciója közötti korreláció ugyanúgy értelmezhető, mint a szülők és a gyermekek társadalmi jellemzői közötti asszociáció (*Lipset – Bendix 1959; Hout 1982*).

A párkapcsolati homogámiát és heterogámiát (a hasonló, illetve a különböző társadalmi jellemzőkkel bírók közötti házasság gyakoriságát) általában több dimenzióban vizsgálják a szakemberek. Ha a partnerek közötti hasonlóság alapja elsősorban a származás – a szülők iskolázottsága, foglalkozása, vallási háttere –, akkor a társadalom „aszkriptív” orientációjának tekinthető, míg ha a partnerszelekció inkább a saját iskolázottság vagy a saját foglalkozási státus figyelembevételével történik, akkor „teljesítménycentrikusnak” mondható. Ebben a tekintetben az egyik legfontosabb kérdés az időbeli változás: vajon a modern társadalmakban növekszik a „teljesítmény-alapú” párkapcsolatok kialakításának a valószínűsége vagy sem.

A témával foglalkozó munkák jelentős része szerint az elmúlt évtizedekben folyamatosan erősödött az iskolázottsági alapú párkapcsolati homogámia. Ennek egyrészt az az oka, hogy a modern társadalmakban az egyének (családok) jóllétét egyre inkább az olyan jellemzők, erőforrások határozzák meg, mint képzettség, munkapiaci státus, foglalkozási helyzet, kereset (lásd pl. *Kalmijn 1991*). Másrészt a képzési expanzió nyomán a párkapcsolat-teremtésben egyre nagyobb súlyt kap ez a szempont a házassági piaccal szemben (pl. *Mare 1991*). Ezzel párhuzamosan viszont gyengül a származáshoz köthető faktorok, így a

szülők társadalmi-gazdasági erőforrásainak vagy a vallási szocializációnak a szerepe.

A partnerszelekció „többdimenziós” jellege azonban nemcsak a származás és az iskolázottság viszonylatában, hanem az iskolai végzettség és a foglalkozási státus összefüggésében is értelmezhető. *Kalmijn* (1994) szerint az iskolázottság szerinti partnerszelekció fokozatosan átadja a helyét a munkaerő-piaci/foglalkozási pozíción nyugvó párválasztásnak, mint ahogy a fejlett társadalmakban a szülői háttér alapján történő párválasztást felváltotta a képzettség alapú homogámia. *Kalmijn* ezen hipotézise igazolást is nyert – legalábbis az Egyesült Államok népszámlálási adatait elemezve. Eszerint 1970 és 1980 között az iskolai végzettséggel mért kulturális homogámiához viszonyítva jelentősen megemelkedett a foglalkozás alapú választás valószínűsége – habár a domináns szerepet még mindig a képzettség játszotta. Szintén a gazdasági dimenzió növekvő fontosságára utal, hogy a posztmodern társadalmakban nem csupán a partnerszelekció mintáját, de magának a házassodásnak a valószínűségét is egyre nagyobb mértékben befolyásolja a párt keresők munkaerő-piaci státusa.

A vizsgálatok döntő többsége viszont csak a házasságok elemzésére korlátozódott, és nem számolt a házasságon kívüli párkapcsolatok rohamos terjedésével. Ez utóbbiak természetét kutatva eddig csak kevés olyan vizsgálat született, amely felvetette a partnerszelekciós minták tanulmányozásának a fontosságát is. Vajon az élettársi kapcsolatban élők ugyanolyan szempontok szerint választanak maguknak partnert, mint a házasok vagy sem? Vajon az élettársi kapcsolatokban a partnerek különböző jellemzői közötti kapcsolat természete ugyanolyan, mint a házasságokban? Van-e valamilyen különbség ebből a szempontból a fiatalabb és az idősebb párok között? Ezekre a kérdésekre keresünk választ ebben a tanulmányban. A kifejtés során a párok munkaerő-piaci, foglalkozási helyzetére koncentrálunk, és egy olyan rétegsémát alkalmazunk, amelyet a KSH munkatársai – az Európai Statisztikai Hivatal ajánlásait követve – nemrégiben fejlesztettek ki.¹ Számításaink a legutóbbi, 2001. évi népszámlálás adatain alapulnak. A tanulmány felépítése a következő: először a házassági homogámiára/heterogámiára vonatkozó legfontosabb hazai kutatások eredményeit foglaljuk össze, majd az élettársi kapcsolatok magyarországi terjedéséről szólunk. Ezután kerül sorra a témával kapcsolatos legfontosabb elméleti felvételek ismertetése. Az ezt követő fejezet a leíró statisztika eszközeit alkalmazva foglalkozik a házasok és az együtt élők munkaerő-piaci, foglalkozási összetételével, majd – az ún. log-lineáris statisztikai modellek segítségével – a két párkapcsolati típus partnerszelekciós mechanizmusait részleteiben is elemezzük. A tanulmány végén a főbb eredményeket foglaljuk össze.

¹ A séma elméleti alapjairól és előállításának részleteiről lásd a következő kiadványokat: *Bukodi – Záhonyi* (2004); *Bukodi – Kovács – Záhonyi* (2005); *Bukodi – Altorjai – Tallér* (2005).

A házassági homogámia/heterogámia vizsgálata Magyarországon: az eddigi eredmények

A magyar társadalomstatistikában a házassági homogámia és heterogámia vizsgálatának a hagyománya a második világháború előtti időszakra nyúlik vissza. Az első ilyen típusú információk a partnerek foglalkozási helyzetére vonatkozóan állnak rendelkezésre, és az 1896. évi népszámlálás budapesti kötetében találhatók (Thirring 1898). A múlt század végi fővárosi házaspárok között meglehetősen magas volt a foglalkozási szempontból homogámok aránya, és ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy közöttük nem jutottak képviselőhöz a mezőgazdasági foglalkozásúak, akkor joggal feltételezhetjük, hogy az egyenmű házasságok hányada országos felmérésben még magasabb lett volna.

Az 1948–60 közötti időszakban valamelyest növekedett a különböző foglalkozási rétegek közötti házassági mobilitás, ami értelemszerűen a homogámia indexének csökkenéséhez vezetett (Vukovich 1962). Ez a tendencia folytatódott a későbbiekben is, egészen a nyolcvanas évek közepéig (Andorka és szerzőtársai 1975; Kulcsár 1978; Harcsa – Kulcsár 1986). Andorka (1991) azonban ettől némileg eltérő következtetésre jutott a házassági minták társadalmi rétegek szerinti elemzésekor. Eredményei szerint a társadalmi-foglalkozási csoportok némelyikében (vezetők, értelmiségiek, szakmunkások) a nyolcvanas évek első felére erősödött a homogámia, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a házassági viszonyok feltárása során a szintetikus mutatók mellett elengedhetetlen a réteg-specifikus vizsgálat is.

Egy friss elemzés (Bukodi 2004) szerint az iskolázottsági homogámia jelentősen megemelkedett a hetvenes évek eleje óta; főleg a képzettségi hierarchia legalján és legtetején. Sőt, éppen ez a két társadalmi csoport az, amelyben a házasság mellőzése (illetve a párkapcsolatok életútbeli halasztása) a leginkább jellemző – nyilvánvalóan más-más okokból. Amíg a legfeljebb általános iskolai végzettségűek azért nem tudnak megházasodni, mert nem rendelkeznek olyan munkaerő-piaci pozícióval – ebből következően anyagi erőforrásokkal –, amely alapján a házassági piacon jó eséllyel léphetnének fel, addig a magasan kvalifikáltak várnak munkaperő-piaci/foglalkozási karrierjük kibontakozásáig, amikor viszont még vonzóbb partnerré válhatnak a házassági alkuk során. A partnerszelekciós minták életútbeli változása szintén a homogámia növekedésének irányába hat az iskolai hierarchia két pólusának képviselői között. Minél magasabb életkorban történik ugyanis a házasságkötés, annál nagyobb szerepe van a megfelelő partner kiválasztásában a humán tőkének, illetve a gazdasági erőforrásoknak, azaz a jó társadalmi státusúak annál inkább igyekeznek egymást választani, míg az előnytelenebb státusúak jobb híján egymás mellett köthetnek ki. Végül is ezekből az elemzésekből az következik, hogy a házassági döntések egyre inkább „teljesítmény-alapon” történnek Magyarországon, azaz, a partne-

rek megválasztásakor egyre nagyobb szerep jut az iskolázottságnak, képzettségnek, és az ezekhez kapcsolódó munkaerő-piaci lehetőségeknek, jövedelmi potenciálnak. Ugyanakkor nem mondhatjuk azt, hogy ez az „örökölt” jellemzőkön alapuló párválasztás „rovására” történne, hiszen a származási jellemzőkön nyugvó házassági hajlandóság legfeljebb stagnált, de semmiképpen sem csökkent az elmúlt évtizedben.

Az élettársi kapcsolatok terjedése Magyarországon

Magyarországon a házasságkötés nélküli együttélés egészen a kilencvenes évek elejéig inkább deviáns jelenségnek számított, mintsem társadalmilag elfogadott viselkedésmintának; annak ellenére, hogy a hetvenes évek első felétől megemelkedett az élettársi kapcsolatban élők aránya. Ahogyan arra több tanulmány is felhívja a figyelmet, nálunk a nem házas együttélésnek sokáig egészen más szerepe volt, mint a nyugat-európai társadalmakban (Carlson – Klinger 1987; Csernákné és szerzőtársai 1992). A párkapcsolatoknak ez a formája sokkal elterjedtebb volt az elváltak és az özvegyek között, mint a hajadonok és nőtlenek körében. A kilencvenes évek azonban lényeges változást hoztak ebben a tekintetben. 1994-ben a párkapcsolatban élő nők közül már minden harmadik az élettársi kapcsolatot választotta; 1980-ban ugyanez az arányszám csak 3 százalékos volt (Klinger 1996). Tegyük hozzá, hogy az életük folyamán rövidebb-hosszabb ideig nem házas párkapcsolatban élők aránya még ennél is magasabb.

Minden egyes születési kohorszra igaz az, hogy az élettársi kapcsolatok jelentős felfutására az 1990 utáni időszakban került sor (Bukodi 2004). Az elmúlt évtized nagy ívű változásai az 1960 után született férfiak és nők párkapcsolat-formálódását befolyásolták a leginkább. Ennek eredményeként a hetvenes évek első felében születettek között minden korábbinál magasabb volt a 20–24 éves korukban élettársi kapcsolatban élők aránya, és az ide tartozók egynegyede harminc éves koráig fenntartotta ezt az együttélési formát. A KSH Népesedéstudományi Kutatóintézetének 2002. évi „Életünk fordulópontjai” című vizsgálata szerint ma a 20–24 éves, partnerkapcsolatban élő nők 46 százaléka választja az élettársi viszonyt, szemben az 1970-es évek elején kimutatott 2 százalékkal, de szembetűnő expanzióról beszélhetünk a 25–34 éveseket illetően is.

Az élettársi kapcsolatban élők iskolai végzettség szerinti összetétele szintén jellegzetességeket mutatott az 1970 és 1990 közötti időszakban: a képzettség emelkedésével csökkent a nem házas együttélések részaránya (Csernákné és szerzőtársai 1992). A kilencvenes években ugyanakkor a magasabb végzettségű nők között is növekedett az élettársi kapcsolatban élők hányada. Különösen a 20–29 éves, legalább érettségizett nők esetében volt jelentős a változás. Ennek eredményeként 1996-ban a szakmunkás-végzettségű nőknél volt a legritkább a

nem házas együttélés, az ennél iskolázottabbak viszont egyre nagyobb arányban választották a párkapcsolatnak ezt a formáját (Szukicsné 2000).

Bukodi (2004) eredményei arra utalnak, hogy nálunk az élettársi kapcsolat a fiatalok egy része számára a házassághoz vezető út egyik lényeges állomása, míg más részük számára a házasság alternatívájaként rögzül. Kik tartoznak az első és kik a második csoportba? A jól képzett, de még tanuló, ígéretes karrierkilátásokkal rendelkező fiatalok között igen magas a nem házas együttélés választásának az esélye. Ez az állapot azonban a többségük számára csak átmeneti, hiszen iskoláik befejezésével, egy stabil, jó kereseti lehetőségekkel kecsegtető állás elnyerésével, esetleg egy önálló lakás megszerzésével nagy valószínűséggel előbb-utóbb átváltják élettársi kapcsolatukat házassággá. Tehát esetükben a házasság nélküli együttélés tulajdonképpen az udvarlási, jegyben járási periódus részét képezi. A fiatalok másik része viszont nem tud továbblépni élettársi kapcsolatából, hiszen szűkös erőforrásaik (alacsony iskolázottságuk, munkaerő-piaci kudarcaik, ebből következően anyagi ellehetetlenülésük) nem teszik számukra lehetővé, hogy a nagyobb odaadást és nagyobb felelősséget követelő házasságot válasszák.

Homogámia/heterogámia a házasságokban és az élettársi kapcsolatokban: elméleti megfontolások

A házasságok és az élettársi kapcsolatok partnerszelekciós mechanizmusai-val foglalkozó kutatások alapvetően háromféle hipotézist fogalmaztak meg és háromféle eredményre jutottak. Az egyik megközelítés gyakorlatilag nem tételez fel különbséget a kétféle kapcsolati forma között: mind a házasságok, mind az élettársi kapcsolatok esetében a „hasonló a hasonlóval” elv dominanciáját hangsúlyozza. Más szavakkal: az azonos iskolázottságúak, foglalkozási helyzetűek, családi háttérűek, a hasonló anyagi körülmények között élők hajlamosak egymást választani partnerül, függetlenül a partnerkapcsolat formájától. Ebből a szempontból tehát az élettársi kapcsolat egyfajta informális házasságnak tekinthető. Ezt az érvelést támasztotta alá például *Spanier* (1985) kutatása, aki amerikai adatokat felhasználva jutott arra a következtetésre, hogy az élettársi kapcsolatban élők különböző jellemzői meglehetősen közel esnek egymáshoz. Ez a vizsgálat azonban nélkülözi a házas és a nem házas párkapcsolatban élők partnerszelekciós mintáinak módszeres összevetését.

A partnerek különböző jellemzői közötti kapcsolatot vizsgáló szakemberek többsége viszont úgy véli, hogy az élettársi viszony a párkapcsolatok kevésbé „homogenizáló” formája, ha nem is minden szempontból. *Schoen* és *Weinick* (1993) elemzései szerint a nem házas kapcsolatban élők jobban hasonlítanak egymáshoz iskolai végzettségüket, munkaerő-piaci pozíciójukat tekintve, mint a házasok. Ugyanakkor a házasságban élők között magasabb az azonos vallás-

felekezethez tartozók, a hasonló származási háttérűek aránya. A szerzők ezt úgy értelmezik, hogy a házasságok inkább az „örökölt” jellemzőkön nyugszanak, míg az élettársi kapcsolatok létrejöttét inkább a „szerzett” tulajdonságok vezérlik. Egyesült Államokbeli adatokat elemezve hasonló következtetésre jutott *Jepsen és Jepsen* (2002), valamint *Brines és Joyner* (1999) is. E mintázat háttérében a kutatók elsősorban a két párkapcsolati formát választók eltérő értékpreferenciáit sejtik. Eszerint a házasságkötés nélkül együtt élők liberálisabb gondolkodásúak, mint a házasok. Így kevésbé fontos számukra például a családon belüli tradicionális munkamegosztás; vagy – mivel nem biztosak a kapcsolat kimenetelében – nem helyeznek túlságosan nagy hangsúlyt az olyan „hagyományos” szempontokra, mint a szülői háttér, a gyermekkori szocializáció. Egy másik érvelés *Becker* (1974) párkapcsolati modelljéből indul ki. Eszerint a házasságok – munkaerő-piaci, foglalkozási, jövedelmi szempontokat követve – azért heterogénebbek az együttéléseknél, mert létrejöttükből akkor származik a legnagyobb nyereség, ha a két fél kereseti potenciálja negatív, családi háttere pozitív kapcsolatban áll egymással (a partnerek közötti feladat-specifikációra alapozva). Ha viszont ez így van, akkor a „szerzett” tulajdonságok alapján homogénebb párkapcsolatok nyilvánvalóan az élettársi forma felé tendálnak.

Egy másik amerikai kutatás viszont azt találta, hogy az élettársi kapcsolatban élők iskolai végzettségüket tekintve is jobban különböznek egymástól, mint a házasok (*Blackwell – Lichter* 2000). A szerzők az eredményeiket ún. kettős szelekcióként interpretálják. Eszerint az első szelekciós körben az dől el, hogy ki alakít ki élettársi kapcsolatot, illetve köt rögtön házasságot. A nem házas együttélés nagyobb játékteret biztosít a partnereknek, kevesebb a szélesebb értelemben vett előfeltétele, éppen ezért kevésbé szelektív (gyakrabban előfordul, hogy nagyon különböző tulajdonságú egyének kerülnek össze). A második szelekciós körben az dől el, hogy mely élettársi együttélések formálódnak át házassággá. A szerzők szerint azokban a kapcsolatokban a legvalószínűbb ez, amelyekben az összezsírozódási folyamat eredményeként a partnerek egyre inkább hasonlítanak egymásra – mind iskolázottsági, mind foglalkozási, mind jövedelmi szempontból. Egy svéd kutatás szintén azt találta, hogy a nem házas párkapcsolatban élők nem csupán származási státusukat illetően különböznek jobban egymástól, mint a házasok, hanem munkaerő-piaci helyzetüket illetően is (*Henz – Sundström* 2001). A házasságban élők nagyobb valószínűséggel tartoznak párjukkal azonos kereseti csoportba, mint az élettársi együttélést választók, és ez az összefüggés az utóbbi évtizedekben még karakteresebbé vált.

A házasságban és az élettársi kapcsolatban élők munkaerő-piaci/foglalkozási rétegek szerinti helyzete a 2001. évi népszámlálás alapján

Összességében a házaspáros típusú családok 35–35 százaléka alkot olyan formációt, amelyben vagy mindkét partner foglalkoztatott, vagy egyik sem. Az élettársi kapcsolatban élő párok között alacsonyabb – 30 százalékos – azoknak az aránya, ahol egyik partnernek sincs munkaviszonya, és 36 százalékos azoké, ahol mindkettőnek van. Ebben a vonatkozásban azonban figyelemre méltóak az életkori differenciák. Amíg a 30 éven aluliak körében az élettársi kapcsolaton alapuló háztartásoknál, addig a 30 éven felülieknél a házaspáros típusú családoknál magasabb a csak foglalkoztatottakból állók aránya. Például az olyan házasságok esetében, amelyben a férfi partner 40–44 éves, a feleségek 60 százaléka szintén dolgozik; az élettársi kapcsolatokat tekintve ez az arány mintegy 20 százalékponttal alacsonyabb. Ahol a férj 25–29 éves, ugyanez a hányad 37, illetve 47 százalék. Mindez arra vezethető vissza, hogy a fiatal házaspáros típusú családok körében jóval magasabb az olyanok aránya, amelyben csak a férj dolgozik, míg a feleség gyermekgondozás céljából otthon van, mint az élettársi kapcsolatban élők között.

A 15–59 évesek generációját tekintve, az élettársi kapcsolaton alapuló párok minden korcsoportjában magasabb az olyan esetek hányada, amikor egyik partner sem foglalkoztatott, mint a házaspáros típusú családok között. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a mutató életkori lefutása U alakú görbét követ: a 25 évesnél fiatalabb párok körében viszonylag magas ez az arányszám, majd visszaesik, hogy az 50 éven felülieknél ismét felugorjon. Az a körülmény, hogy az aktív generációkban a munkaviszonyban nem állók hányada az élettársi kapcsolatban élő párok között következetesen magasabb, arra utal, hogy ezt a kapcsolati formát inkább a kedvezőtlenebb társadalmi státusúak választják.

A különböző társadalmi-foglalkozási rétegekhez tartozók között eltérő a házasságban és az élettársi kapcsolatban élők aránya (*1. tábla*). A házasságok hányada a nagy- és középvállalkozók, a felső és közép szintű vezetők, valamint a kisfoglalkoztatottak és a vállalkozók körében a legmagasabb. Foglalkozási státusuk szerint a legtöbben a munkaerőpiacról kiszakadók (a tartósan munkanélküliek és a már nem tanuló, de még nem dolgozó fiatalok) közül élnek élettársi kapcsolatban: a nők 16, a férfiak 12 százaléka. Általánosságban elmondható, hogy minél feljebb haladunk a foglalkozási hierarchiában, annál alacsonyabb ez a részarány. Kivételt csak a mezőgazdasági vállalkozók képeznek, akik között az érintett férfiaknak aránya 6, a nőké 3 százalék. A kétféle pártípus előfordulásában megmutatkozó rétegekülönbségeket több okra is visszavezethetjük. Az egyik kétségtelenül a rétegenként eltérő korszerkezet. Például, a munkaerőpiacról kiszakadók jelentős hányada ahhoz a fiatal generációhoz tartozik, amelyben az elmúlt évtized során megnövekedett a házasság előtt együtt élők aránya; míg a mezőgazdasági önállóak nagy része idősebb, de legalábbis a közepgeneráció

tagja. Ezen túlmenően az is feltételezhető, hogy a munkaerő-piaci – és ebből következően egzisztenciális – szempontból hátrányos helyzetűek esetében, éppen a megfelelő anyagi források híján, erősebb a kényszer a kevesebb elkötelezettséggel, felelősségvállalással járó élettársi kapcsolat választására. Különösen igaz ez a fiatalok első párkapcsolat-teremtésére.

1. A házasok és az élettársi kapcsolatban élők aránya társadalmi rétegenként a 15–74 évesek között

Proportion of the married and those living in cohabitation by social strata in the age groups 15–74

Társadalmi réteg	Százalék			
	Férfi		Nő	
	házasok	élettársi kapcsolatban élők	házasok	élettársi kapcsolatban élők
Felső és középszintű vezetők, nagy- és közép vállalkozók	81,1	7,2	66,4	5,9
Magasan képzett értelmiségiek, magas beosztású hivatalnokok, szakértők	71,2	6,3	61,0	5,0
Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, beosztott hivatalnokok, magasan képzett technikus, irányítói foglalkozásúak	69,6	7,0	61,7	6,0
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	55,5	8,6	58,3	7,7
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, önálló vállalkozók	70,7	9,2	63,8	7,4
Mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, önálló vállalkozók	72,9	5,9	55,9	3,4
Közvetlen termelésirányítók és szakképzett ipari foglalkozásúak	61,4	8,0	60,0	7,8
Betanított munkát végzők	61,8	8,7	58,1	8,2
Egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők	50,3	12,0	55,4	8,1
A munkaerőpiacról kiszakadók	29,3	11,8	44,3	16,3
Inaktívak, akik sohasem dolgoztak	2,4	1,3	13,9	2,6
<i>Átlag</i>	<i>55,1</i>	<i>7,9</i>	<i>52,7</i>	<i>7,2</i>

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A „ki kivel házasodik” problémakörére térve, összességében a párokból álló családok 31 százaléka tekinthető a partnerek társadalmi-foglalkozási rétege szerint homogámnak² ebben az esetben (2. tábla). Ebben tekintve gyakorlatilag nincs különbség a házasságban és az élettársi kapcsolatban élők között. A differenciák inkább életkori metszetben jelentkeznek: a legfiatalabbak – a 25 éven aluliak – korosztályában az élettársak körében magasabb az azonos társadalmi réteghez tartozók aránya, mint a házaspárokéban. A középgenerációkban nincsenek lényeges differenciák; a 60 éven felüliek közül a házaspáros típusú családok esetében magasabb a mutató értéke. Általában is elmondható, hogy az idősebbekre inkább jellemző a homogám kapcsolat, mint a középgenerációkra. Emögött többféle okot is sejthetünk: egyrészt a korosabbak foglalkozási összetétele sajátos, felülreprezentáltak közöttük azok a rétegek, amelyekben a homogámia egyébként is erősebb; másrészt – a rétegenként eltérő mortalitási ráta folytán – az azonos társadalmi pozíciójú párok nagyobb valószínűséggel élnek tovább, mint heterogám társaik; harmadrészt a válás is alacsonyabb az azonos társadalmi csoporthoz tartozók között, azaz nagyobb az esélyük, hogy idősebb korukra együtt maradjanak.

² A homogámia/heterogámia mértékének kalkulálása a következőképpen történt: Olyan kombinációs táblákat szerkesztettünk, amelyek a partnerek társadalmi-foglalkozási réteg szerinti helyzetét vetik össze egymással. Ebben az esetben – a foglalkozási réteg szerinti helyzet nemek közötti speciális eltéréséből következően – viszonylag összevont kategorizálást alkalmazunk, amelyet az ún. kétdimenziós skálázás segítségével alakítottunk ki. Ez a számítási mód a párkapcsolati táblák arányszámait alapul véve származtatja a társadalmi-foglalkozási kategóriák közötti távolságmértékeket, és ezen mutatók alapján megadja a réteglaszifikáció „térképét”, vagyis a sémában szereplő kategóriák egymáshoz viszonyított elhelyezkedését. Azokat a csoportokat, ahol az „átjárás” nagy (az egymás közötti párkapcsolat-teremtés gyakori), azonos társadalmi rétegbe soroltuk, és az elemzésben az így adódó kategóriák között vizsgáltuk a házassági/élettársi kapcsolat homogámiáját (heterogámiáját). Mindezek alapján a következő nagyobb társadalmi-foglalkozási rétegek adódtak: 1) nagy- és középvállalkozók, felső és középszintű vezetők, magasan képzett értelmiségiek, szakértők; 2) alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, magasan képzett munkairányítók, hivatalnokok; 3) képzett technikus, szolgáltatási, kereskedelmi, irodai foglalkozásúak; 4) kisfoglalkoztatottak, egyéni vállalkozók; 5) mezőgazdasági vállalkozók; 6) termelésirányítók, szak-képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők; 7) egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők; 8) munkaerőpiacról kiszakadók, inaktívak, akik soha nem dolgoztak. A log-lineáris elemzéseknél – a nem mezőgazdasági és a mezőgazdasági vállalkozókat összevonva – a kategorizálást tovább szűkítettük, és egy 7×7-es párkapcsolati táblával dolgoztunk.

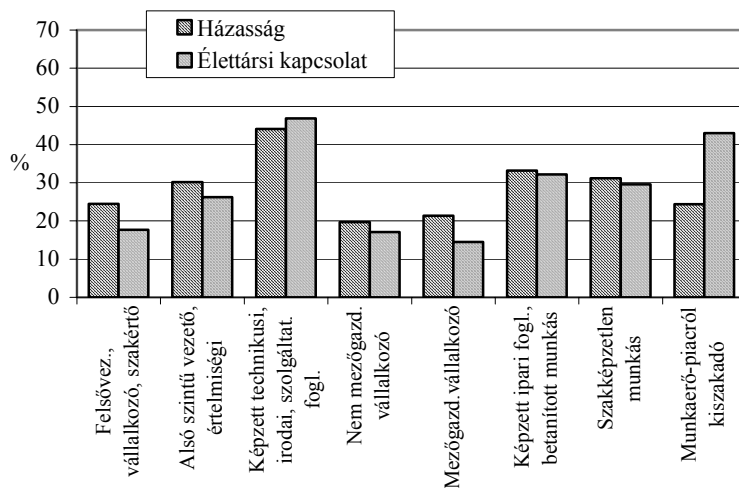
2. A homogám párok aránya a férfi korcsoportja szerint
Proportion of the homogenous couples by the age group of the man

A férfi korcsoportja	Házaspárok	Százalék
		Élettársi kapcsolatban élők
25 év alatti	33,2	37,1
25–29 éves	31,2	31,5
30–39 éves	29,8	30,4
40–49 éves	29,7	29,8
50–59 éves	29,8	29,1
60–69 éves	34,6	32,6
70– x éves	34,2	32,0
Átlag	31,1	31,3

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

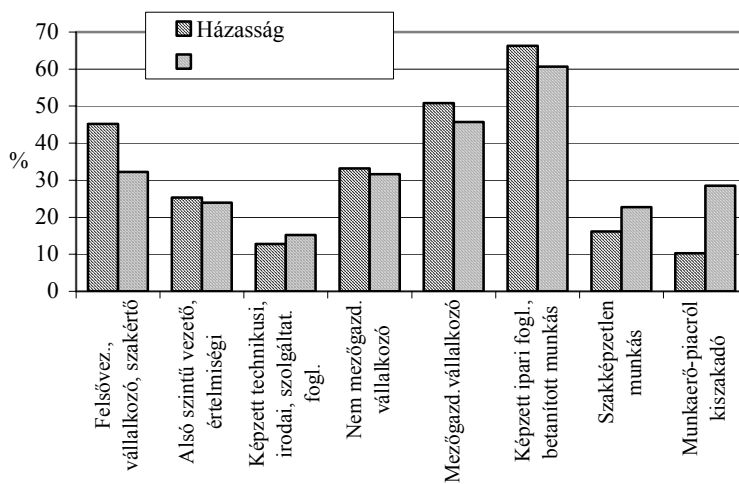
Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A homogám kapcsolatban élők aránya nyilvánvalóan különbözik társadalmi-foglalkozási rétegek szerint (I.1. ábra). Arányuk a férfiak esetében a „szervízrétegben” – a képzett technikai, szolgáltatási foglalkozásúak körében – a legmagasabb, függetlenül a párkapcsolat típusától; viszonylag magas még a képzett ipari foglalkozásúak, a betanított munkát végzők között és az élettársi kapcsolaton alapuló párok közül a legkedvezőtlenebb helyzetűek – a munkaerőpiacról kiszakadók, a munkapiachoz semmilyen szállal nem kötődők – esetében is. A nőknél – az eltérő foglalkozási szerkezetből következően – kissé más mintázat adódik (I.2. ábra). Közülük a képzett ipari foglalkozásúak és a betanított munkát végzők, a mezőgazdasági vállalkozók, valamint az elithez – a felső szintű vezetőkhöz, jól képzett szakértőkhöz – tartozók élnek leginkább olyan partnerrel, aki szintén a szóban forgó réteg tagja. Ami a házasságban és az élettársi kapcsolatban élők közötti különbségeket illeti, a következőket kell kiemelnünk: a felső rétegekben a homogámia a házaspárokra jellemzőbb, míg a legkedvezőtlenebb helyzetű inaktívak között, a munkaerőpiachoz alig kötődők körében inkább az élettársi kapcsolatban élőkre.

I.1 A homogám kapcsolatban élő párok aránya a férfi társadalmi-foglalkozási rétege szerint

Proportion of the couples living in homogenous conjugal union by the man's social-occupational status

I.2. A homogám kapcsolatban élő párok aránya a nő társadalmi-foglalkozási rétege szerint

Proportion of the couples living in homogenous conjugal union by the woman's social-occupational status

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A következőkben néhány réteget kiemelve részletesebben is összehasonlítjuk a partnerek társadalmi-foglalkozási pozícióját. Külön elemezzük a fiatal párok összetételét, mivel az ő esetükben a kapott eredmények még viszonylag jól tükrözik a párválasztási preferenciák alakulását (kicsi a foglalkozási karrierből vagy a – rétegspecifikus – válási arányokból eredő eltérő hatás).

A nagy- és középvállalkozó, a felső és középszintű vezető, a magasan képzett értelmiségi férfiak – ha nem ehhez a réteghez tartozó partnerrel élnek együtt – leginkább alsó szintű vezető, alsó szintű értelmiségi vagy képzett technikai, szolgáltatási, irodai foglalkozású feleséggel alkotnak egy családot (3.1. tábla). A házaspárokra inkább az előbbi, az élettársi kapcsolaton alapuló párokra inkább az utóbbi a jellemző. Az élettársi kapcsolatok esetében egyébként magasabb az „alacsonyabb szintű választók”, a lényegesen rosszabb pozíciójú partnerrel élők aránya, mint a házaspároknál: 14 százalékos a képzett ipari foglalkozású, illetve ennél is kedvezőtlenebb státusú partnerrel élők hány, míg a házasoknál 7 százalék ez az arányszám. Ami a fiatalokat illeti, lényeges eltérés éppen az „alacsonyabb szintű választók” gyakoriságában mutatkozik: körükben ugyanis – főleg ami a házaspárokat illeti – elterjedtebb ez a jelenség, mint a párok összességénél. A különbség azonban – feltehetően – inkább életciklushatás következménye, és a későbbi életpálya folyamán ki is egyenlítődik, és a partnerek társadalmi-foglalkozási helyzete közelebb kerül egymáshoz.

3.1. A nagy- és középvállalkozó, a felső és közép szintű vezető, a magasan képzett értelmiségi férfiak párkapcsolati jellemzői
Conjugal characteristics of the male owners of big and medium-size enterprises, of the upper and middle level male managers and of the highly qualified intellectual males

A nő társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat

Az összes pár (N=184 050)

Felső és középszintű vezetők, nagy- és középvállalkozók, magasan képzett értelmiségiek, szakértők	24,5	17,7
Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, beosztott hivatalnokok, magasan képzett technikai, irányítói foglalkozásúak	32,3	27,0
Technikai, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	27,9	33,0
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	6,8	7,9
Egyéb	7,5	14,4
Összesen	100,0	100,0

Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=9543)

Felső és középszintű vezetők, nagy- és középvállalkozók, magasan képzett értelmiségiek, szakértők	23,8	19,5
Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, beosztott hivatalnokok, magasan képzett technikai, irányítói foglalkozásúak	30,3	27,2
Technikai, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	27,7	31,1
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	3,9	4,3
Egyéb	14,3	17,9
Összesen	100,0	100,0

3.2. A nagy- és középvállalkozó, a felső és közép szintű vezető, a magasan képzett értelmiségű nők párkapcsolati jellemzői
Conjugal characteristics of the female owners of big and medium-size enterprises, of the upper and middle level female managers and of the highly qualified intellectual females

A férfi társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=99 860)</i>		
Felső és középszintű vezetők, nagy- és középvállalkozók, magasan képzett értelmiségiek, szakértők	45,2	32,2
Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, beosztott hivatalnokok, magasan képzett technikus, irányítói foglalkozásúak	25,3	23,9
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	7,1	10,5
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	8,8	12,3
Egyéb	13,5	21,1
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=6053)</i>		
Felső és középszintű vezetők, nagy- és középvállalkozók, magasan képzett értelmiségiek, szakértők	37,1	31,6
Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, beosztott hivatalnokok, magasan képzett technikus, irányítói foglalkozásúak	27,4	28,1
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	11,5	12,6
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	7,3	8,1
Egyéb	16,7	19,6
Összesen	100,0	100,0

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

Az elithez tartozó nők körében a férfiakénál jóval magasabb – a házasoknál 45, az élettársi együttélésekben 32 százalék – a homogám kapcsolatban élők aránya (3.2. tábla). Alacsonyabb viszont azok hányada, akiknek a partnere a „középrétegekhez” – az alsó szintű vezetőkhez, alsó szintű értelmiségiekhez, képzett szolgáltatási, technikus foglalkozásúakhoz – sorolható. Emellett gyakran fordul elő náluk, hogy az övéknél lényegesen rosszabb státusú férfivel alkotnak családot; az élettársi kapcsolatban élők több mint egyötödéről mondhatjuk el ezt.

A képzett technikus, szolgáltatási, irodai foglalkozású férfiak esetében a legerősebb a homogámia – ahogyan ezt a fentebbiekben már említettük (4.1. tábla). Különösen igaz ez a fiatal párokra: a 25–29 évesek több mint felének a társa ugyanehhez a réteghez tartozik. Az önmagukénál jobb státusú partnerrel élők aránya a házaspárok között magasabb, legalábbis a párok összességét tekintve. A réteghez tartozó férfiak 15–16 százalékának a felesége képzett ipari foglalkozású, illetve betanított munkás; a házasok 12, az élettársi kapcsolatban élők 15 százalékának partnere pedig szakképzetlen munkás vagy nem kötődik a munkaerőpiachoz.

*4.1. A képzett technikus, irodai, szolgáltatási foglalkozású férfiak
párkapcsolati jellemzői*

*Conjugal characteristics of the qualified male technicians, office workers
and of the male workers in service industry*

A nő társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=201 954)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	20,4	15,9
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	44,1	46,9
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	7,0	7,4
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	16,5	15,0
Egyéb	11,9	14,8
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=25 084)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	17,7	16,7
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	51,3	53,4
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	6,3	6,7
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	15,2	11,9
Egyéb	9,5	11,3
Összesen	100,0	100,0

A réteghez tartozó nők többsége heterogám kapcsolatban él; a legtöbbjük párja – 43–44 százaléknyi arányban – képzett ipari foglalkozású vagy betanított munkás (4.2. tábla). Ellentétben a felső rétegekhez tartozó nőkkel, itt a férfiakénál valamivel nagyobb a „magasabb szintről” és kisebb az „alacsonyabb szintről választók” aránya.

4.2. A képzett technikus, irodai, szolgáltatási foglalkozású nők
 párkapcsolati jellemzői
*Conjugal characteristics of the qualified female technicians, office workers
 and of the female workers in service industry*

A férfi társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	háaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=684 424)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	24,5	17,3
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	12,8	15,2
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	11,8	13,2
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	44,3	43,3
Egyéb	6,6	11,0
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=68 971)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	13,8	16,7
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	18,4	20,0
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	11,8	11,4
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	48,3	41,7
Egyéb	7,7	10,2
Összesen	100,0	100,0

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A párkapcsolatban élő nem mezőgazdasági kisfoglalkoztató, vállalkozó férfiak 18–20 százalékának van ugyanehhez a társadalmi réteghez tartozó partnere (5.1. tábla). A többség – a fiatalok 42–46 százaléka – azonban olyan család tagja, amelyben a feleség képzett szolgáltatási, irodai foglalkozású. Az élettársi kapcsolaton alapuló párok körében ebben az esetben is magasabb a rosszabb státusú társsal élők részaránya, mint a házasok között: az érintett vállalkozó férfiak 16 százalékának a partnere szakképzetlen munkás, illetve nincs (vagy soha nem is volt) munkaviszonya; ez a házaspárok 12 százalékára igaz. A házasságban élő vállalkozó nők 33, az élettársi kapcsolatban élők 32 százalékának a társa is ehhez a réteghez tartozik; 27–28 százalékuk férje képzett ipari foglalkozású vagy betanított munkás. Rájuk is érvényes az a megfigyelés, hogy a rosszabb

státusú partnerrel élők aránya az élettársi kapcsolaton alapuló családokban a magasabb (5.2. tábla).

*5.1. A nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozó férfiak
párkapcsolati jellemzői
Conjugal characteristics of the non-agricultural small businessmen*

A nő társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=224 435)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	19,3	15,0
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	36,3	37,2
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	19,7	17,7
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	13,1	13,6
Egyéb	11,6	16,5
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=17 991)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	14,6	14,5
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	45,7	42,2
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	13,4	14,1
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	14,1	11,9
Egyéb	12,2	17,3
Összesen	100,0	100,0

5.2. A nem mezőgazdasági kisfoglalkoztató, vállalkozó nők
párkapcsolati jellemzői
Conjugal characteristics of the non-agricultural small businesswomen

A férfi társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=132 503)</i>		
Nagy- és közép vállalkozók, vezetők, értelmiségiek	21,8	16,5
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	10,6	12,0
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	33,2	31,6
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	26,9	27,8
Egyéb	7,5	12,1
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=9290)</i>		
Nagy- és közép vállalkozók, vezetők, értelmiségiek	12,6	13,9
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	17,0	17,9
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	26,0	27,3
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	34,9	28,8
Egyéb	9,5	12,1
Összesen	100,0	100,0

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A képzett ipari foglalkozású, betanított munkát végző férfiak – ha nem a saját rétegükhöz tartozó társsal élnek együtt – leginkább szakképzett szolgáltatási, irodai réteghez tartozó partnerrel alkotnak családot; ez főleg a fiatal párokra jellemző (6.1. tábla). A réteghez sorolható nők többsége homogám háztartás tagja, az élettársi kapcsolatban élők egyötödének, a házasságok 14 százalékának a párja pedig szakképzetlen munkás vagy nem foglalkoztatott (6.2. tábla). Csakúgy mint a korábbiakban bemutatott társadalmi csoportok esetében, itt is az élettársi kapcsolatban élőkre a jellemzőbb a „lefelé irányuló választás”.

*6.1. A képzett ipari foglalkozású, betanított munkát végző férfiak
párkapcsolati jellemzői*
Conjugal characteristics of the industrial semi-skilled male workers

A nő társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=1 045 117)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	9,5	7,6
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	29,0	28,6
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	3,4	3,7
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	33,2	32,2
Egyéb	25,0	27,9
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=84 797)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	9,0	8,4
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	38,5	36,0
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatottak, vállalkozók	3,7	3,5
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	32,3	30,5
Egyéb	16,5	21,6
Összesen	100,0	100,0

6.2. *A képzett ipari foglalkozású, betanított munkát végző nők
párkapcsolati jellemzői*
Conjugal characteristics of the industrial semi-skilled female workers

A férfi társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=527 397)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	8,3	5,8
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	6,3	6,1
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	5,5	6,0
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	66,3	60,7
Egyéb	13,6	21,4
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=41 863)</i>		
Nagy- és középvállalkozók, vezetők, értelmiségiek	4,9	5,5
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	8,9	7,7
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók, vállalkozók	5,9	5,5
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	65,9	60,6
Egyéb	14,4	20,7
Összesen	100,0	100,0

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A munkaerőpiachoz laza szállal kötődő családok társadalmi-foglalkozási rétegek szerinti helyzetét vizsgálva nagyon lényeges különbségek fedezhetők fel a két vizsgált párkapcsolati forma szerint (7.1. és 7.2. tábla). Az élettársi viszonyban élők között jóval nagyobb a homogám kapcsolatok és lényegesen kisebb a „magasabb szintről választók” hányada, főleg a férfiak körében. Például az élettársi kapcsolaton alapuló olyan fiatal családok 45 százaléka esetében, amelyekben a férfi munkaerő-piaci szempontból rendkívül kedvezőtlen helyzetű, a nő is az. A házaspárokat illetően ez az arányszám alacsonyabb, 33 százalék.

*7.1. A munkaerőpiacról kiszakadó, (még) soha nem dolgozó férfiak
párkapcsolati jellemzői*
*Conjugal characteristics of the males being out of the labour market who have
never worked*

A nő társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	házaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=84 701)</i>		
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	24,5	19,5
Egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők	15,1	14,2
Munkaerőpiacról kiszakadók, inaktívak, akik még nem dolgoztak	24,4	43,0
Egyéb	36,0	23,3
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=13 889)</i>		
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	22,7	18,1
Egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők	9,0	9,5
Munkaerőpiacról kiszakadók, inaktívak, akik még nem dolgoztak	33,5	44,9
Egyéb	34,8	27,5
Összesen	100,0	100,0

7.2. *A munkaerőpiacról kiszakadó, (még) soha nem dolgozó nők
párkapcsolati jellemzői*
*Conjugal characteristics of the females being out of the labour market who
have never worked*

A férfi társadalmi rétege	Százalék	
	A párkapcsolat típusa	
	háaspár	élettársi kapcsolat
<i>Az összes pár (N=25 630)</i>		
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	50,0	33,3
Egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők	12,6	18,1
Munkaerőpiacról kiszakadók, inaktívak, akik még nem dolgoztak	10,3	28,5
Egyéb	27,2	20,1
Összesen	100,0	100,0
<i>Azok a párok, amelyeknek a férfi tagja 25–29 éves (N=6911)</i>		
Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	42,2	31,9
Egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők	13,7	17,3
Munkaerőpiacról kiszakadók, inaktívak, akik még nem dolgoztak	15,1	25,8
Egyéb	29,0	25,0
Összesen	100,0	100,0

Megjegyzés: A felmérés idején nem dolgozók az utolsó munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójukkal szerepelnek.

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A log-lineáris elemzés eredményei

Az előzőekben a leíró statisztika eszközeivel igyekeztünk feltárni a házasságban és az élettársi kapcsolatban élők munkaerőpiaci/foglalkozási jellemzőinek különbségeit. A következőkben ennél tovább megyünk, és ún. *log-lineáris* modellekkel kísérjük meg meghatározni a leglényegesebb differenciákat. Ahhoz azonban, hogy helyesen értelmezhezzük a modellekből származó eredményeket, elengedhetetlen magának a statisztikai eszköznek a rövid bemutatása.

A házassodási mintákkal foglalkozó elemzések alapja általában egy olyan kereszt tábla, amely a partnerek iskolázottságának vagy foglalkozásának együttes megoszlását tartalmazza. Ennek elemzése során az érdeklődés középpontjában a főatlón elhelyezkedő arányszámok – az ún. *abszolút homogámiaindex*ek – állnak, hiszen ezek képviselik a homogám párkapcsolatok arányát. Azonban

már a (házassági) mobilitáskutatások korai generációjához tartozó tanulmányok némelyikében is megjelenik az a felismerés, hogy a párválasztásnak kizárólag abszolút arányszámok alapján történő vizsgálata bizonyos tekintetben hibás következtetésekre vezethet (Berent 1954). Az a tény, hogy a párok jelentős hányada a házassági tábla főátlóján kívül helyezkedik el, nem feltétlenül jelenti a heterogámia magas szintjét. Ez részben következhet abból, hogy az adott szempontból (pl. foglalkozási helyzet) a férfiak és nők népességen belüli megoszlása lényegesen eltér egymástól. Ebben az esetben viszont a homogám házasságok arányának természetesen alacsonyabbnak kell lennie, mint egyenletes eloszlás esetén. Ezért a partnerválasztási mintázatok elemzésekor helyesebb az ún. *relatív homogámia* indexekre támaszkodni, ahogyan azt a későbbi kutatások teszik.

Az 1970-es évek mobilitáskutatásainak központi kérdésévé vált a társadalmi szerkezet változásából adódó átrétegződés vizsgálata. A szakértők legfőbb érvként azt hozzák fel, hogy adott szerkezeti változások mellett nem kerülhetnek többen a korábbinál jobb helyzetbe, mint amennyit a szerkezet megenged, így hiábavalónak tűnik az egyének társadalmi helyzetük javítását célzó minden erőfeszítése. Ezzel az elméleti feltevessel párhuzamosan jelent meg egy új vizsgálati módszer, a log-lineáris elemzés, amely lehetőséget ad a strukturális hatások elkülönítésére és elemzésére (Hauser 1978). A szóban forgó technika természetesen nemcsak a mobilitási tendenciák, hanem a párkapcsolati táblák analizálására is használható. Az eljárás alapja az ún. *esélyhányadosok* kiszámítása; ezek az arányszámok – a mi tárgykörünkre vonatkoztatva – azt mutatják meg, hogy bizonyos társadalmi csoportokba tartozóknak más paraméterekkel rendelkezőkhöz viszonyítva milyen esélyük van arra, hogy egy adott társadalmi csoportba tartozó egyénnel kössenek házasságot.

Az esélyhányadosokra épülő log-lineáris elemzés során olyan modelleknek a tényleges adatokhoz való illeszkedését teszteljük, amelyek az egyének társadalmi jellemzői között különböző természetű és erősségű kapcsolatokat fogalmaznak meg. Tekintsük példaként a háromdimenziós házassági táblát. Ebben a férj és a feleség társadalmi helyzetének összefüggését mutatjuk be különböző történeti időszakokra nézve, vagyis a homogámia/heterogámia időbeli változását dokumentáljuk. A házastársak társadalmi pozíciója közötti kapcsolatot interakciónak nevezzük. A hipotetikus modelleket úgy konstruáljuk, hogy azokba különböző interakciókat építünk be, majd a modellekből nyert adatokat hasonlítjuk össze a tényleges adatokkal. Most pedig térjünk rá az általunk alkalmazott eljárásokra.

Jelöljük t -vel a párkapcsolat típusát (házasság vagy együttélés), i -vel és j -vel a t típusra vonatkozó párkapcsolati tábla tetszőleges celláját. Ebben az esetben az n_{ijt} -vel jelölt gyakoriság azoknak a párkapcsolatoknak a megfigyelt számát mutatja, ahol t együttélési formában (pl. házasságban) a férfi partner az i -edik (pl. magasan képzett értelmiségi), a női partner a j -edik (pl. képzett szolgáltatá-

si foglalkozású) rétegbe tartozik. Statisztikai elemzésünk „bemenő” adatait ezen gyakoriságok várható értékei (m_{ijt}) alkotják. Modelljeink szerkesztése során arra törekedtünk, hogy azok a lehető legtakarékosabban, néhány paraméter segítségével, de a lehető legprecízebben becsüljék meg ezeket az értékeket.

Tekintsük első modellünket:

$$\log(m_{ijt}) = \lambda + \lambda_i^H + \lambda_j^W + \lambda_t^T + \lambda_{it}^{HT} + \lambda_{jt}^{WT}. \quad (1. \text{modell})$$

Az egyenlet bal oldalán találjuk függő változónkat, a háromdimenziós párkapcsolati tábla egy tetszőleges celláját. A jobb oldalon olyan magyarázó változók szerepelnek, amelyeket a különböző dimenziók (típus, a férfi partner munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciója, a női partner réteghelyzete) szerint adódó széleloszlások és bizonyos peremeloszlások közötti kapcsolatok (az interakciók) határoznak meg. Első modellünk esetében ezek a magyarázó változók a következők: a λ_i^H főhatás fejezi ki a férfiak rétegek szerinti megoszlását a nők munkaerő-piaci helyzetétől és a kapcsolat típusától függetlenül. Hasonlóképpen értelmezhetjük a λ_j^W paramétert is, azzal a különbséggel, hogy ez a feleségekre (a női partnerekre) vonatkozik. A λ_{it}^{HT} interakciós tag képes kezelni a férfiak munkaerő-piaci/foglalkozási pozíció szerint eltérő összetételét a két együttélési formában; ugyanez érvényes a λ_{jt}^{WT} paraméterre is, csak éppen a feleségekre vonatkoztatva. Kiinduló modellünk viszont azt feltételezi, hogy a partnerek réteghelyzete között sem a házasságok, sem az élettársi kapcsolatok esetében nincs összefüggés, azaz a párkapcsolatok teljesen véletlenszerűen jönnek létre. (Ezért is nevezik az ilyen típusú egyenleteket a teljes függetlenség modelljének.) Ez a feltételezés persze – ahogy már az eddigiekből is kiderült – feltehetően hamis.

Második modellünkben ezért továbblépünk, és bevonjuk a partnerek réteghelyzete közötti kapcsolatot kifejező interakciót is, mégpedig a következő formában:

$$\log(m_{ijt}) = \lambda + \lambda_i^H + \lambda_j^W + \lambda_t^T + \lambda_{it}^{HT} + \lambda_{jt}^{WT} + \lambda_{ij}^{HW}. \quad (2. \text{modell})$$

A λ_{ij}^{HW} tag szerepeltetésével azt a hipotézisünket juttatjuk kifejezésre, hogy a férjek és a feleségek társadalmi jellemzői között van statisztikai kapcsolat, ugyanakkor ez az összefüggés párkapcsolati típusonként nem különbözik.

A következő lépésben egyrészt megpróbáljuk megbecsülni, hogy mennyire szoros a partnerek réteghelyzete közötti kapcsolat, másrészt azt teszteljük, hogy valóban egyformának tekinthető-e a munkaerő-piaci/foglalkozási státuson nyugvó partnerszelekció a házasságok és az élettársi kapcsolatok esetében. Ennek érdekében viszont komplexebb modellépítési stratégiára van szükségünk, ezért alkalmazzuk az ún. UNIDIFF statisztikai modelleket (Xie 1992). Tekintsük a következő egyenletet:

$$\log(m_{ijt}) = \lambda + \lambda_i^H + \lambda_j^W + \lambda_t^T + \lambda_{it}^{HT} + \lambda_{jt}^{WT} + \beta_t \psi_{ij}. \quad (3. \text{modell})$$

Láthatjuk, hogy a 2. modellben szereplő λ_{ij}^{HW} interakciós tagot kicseréltük egy olyan kapcsolategyüttesre, amely két összetevőből áll: a ψ paraméterből, amely a partnerek rétegpozíciója közötti összefüggés párkapcsolati típustól független részét tartalmazza és a β_t paraméterből, amely ezen asszociáció erősségét fejezi ki a két együttélési forma esetében. Az ilyen típusú modellek nagy előnye, hogy a különböző társadalmi jellemzők differenciáit takarékosan, „egy számmal” fejezi ki. A hangsúly a β_t paramétereken van, amelyek értelmezése a következő. Válasszuk egyik párkapcsolati típust viszonyítási alapnak – nálunk ez a házasság – és ezt jelöljük 1-gyel. Ekkor az ettől való pozitív eltérés (1 fölötti érték) az adott társadalmi kapcsolat – nálunk a partnerek réteghelyzete közötti összefüggés – szorosságának az erősebb voltát jelenti; míg a negatív eltérés (1 alatti érték) éppen fordítva, az interakció gyengeségére utal.

Térjünk most vissza 2. statisztikai modellünkhöz, a párok munkaerőpiaci/foglalkozási rétegek szerinti helyzete közötti kapcsolat egyneműségét feltételező egyenlethez, és tekintsük ezt kiindulási alapnak. A következőkben hipotéziseinket *csak a párkapcsolati tábla főátlójára* – a homogám együttélésekre – vonatkozóan fogalmazzuk meg.³ Az első hipotézisünk szerint a homogám kapcsolat valószínűsége más a házasságoknál és más az élettársi kapcsolatok esetében, de az eltérés iránya és mértéke minden egyes társadalmi réteg esetében ugyanaz:

$$\log(m_{ijt}) = \lambda + \lambda_i^H + \lambda_j^W + \lambda_t^T + \lambda_{it}^{HT} + \lambda_{jt}^{WT} + \lambda_{ij}^{HW} + \alpha_t d_{ij}. \quad (4. \text{modell})$$

A fenti egyenletben a d_{ij} változó 1-es értéket vesz fel a tábla főátlóján lévő cellák esetében – tehát amikor az i egyenlő j -vel –, és 0-át, ha a főátlón kívüli cellákról van szó. Ennek a változónak a modellben való szerepeltetésével adunk kitüntetett szerepet a homogám típusú házasságoknak. Az α_t paraméter a homogám partnerkapcsolatoknak a két együttélési formában megmutatkozó különbségeire utal, és értelmezése a fentiekben tárgyalt β együttható interpretációjához hasonló, azzal a megszorítással, hogy itt a referenciának tekintett házasságban élőkhez nem az 1-es, hanem a 0 értéket kapcsoljuk.

A következő modellünkben azzal a feltételezéssel élünk, hogy a homogámia valószínűsége nemcsak a két párkapcsolatban más és más, hanem munkaerőpiaci/foglalkozási rétegenként is eltérő:

$$\log(m_{ijt}) = \lambda + \lambda_i^H + \lambda_j^W + \lambda_t^T + \lambda_{it}^{HT} + \lambda_{jt}^{WT} + \lambda_{ij}^{HW} + \alpha_{it} d_{ij}. \quad (5. \text{modell})$$

³ Ez azt jelenti, hogy eltekintünk a főátlón felüli és az azon aluli celláktól.

A d_{ij} változó itt is a főátló megjelölésére szolgál, az α együttható pedig az élettársi kapcsolatok esetében mutatja a különböző rétegekre vonatkozó homogámia esélyét a házasságban élőkhez viszonyítva.

A definiált öt modell eredményeit az összes párra nézve a 8., a fiatal párokat (a férj 35 év alatti) tekintve a 9. és a fiatal dolgozó (mindkét partner foglalkoztatott) párokat illetően a 10. tábla tartalmazza⁴. Illeszkedési statisztikák alapján tudjuk eldönteni, hogy melyik a legalkalmasabb modellünk, vagyis az előre megfogalmazott hipotetikus kapcsolatrendszerek közül melyik áll a legközelebb a valósághoz. Erre a célra a likelihoodhányados-teszt⁵ és az ún. BIC-statisztikát⁶ (Raftery 1986) használjuk. Nagyon leegyszerűsítve, minél alacsonyabb ezen utóbbi mutató értéke, annál jobbnak tekinthető az adott modell, vagyis a legalacsonyabb BIC-értéket felvevő változat írja le a leginkább valószínűleg a partnerek különböző jellemzői közötti tényleges kapcsolatrendszert.

⁴ A statisztikai becslések az ún. LEM programcsomag segítségével történtek, amelyet kifejezetten log-lineáris technikák alkalmazására dolgoztak ki (Vermunt 1993).

⁵ Kiszámítási módja: $L^2 = 2 \sum n_{ij} \log(n_{ij}/m_{ij})$, ahol n_{ij} a házassági tábla egy adott cellájának megfigyelt gyakorisága és m_{ij} ugyanazon cella várható gyakorisága.

⁶ Kiszámítási módja: $L^2 - df \log(N)$, ahol a L^2 a likelihoodhányados-statisztikát, a df a szabadságfokot, N a mintaelemszámot jelöli.

*8. Párkapcsolati mintázatok a házasságok és az együttélések esetében:
a modellek illeszkedése és paraméterei – az összes pár
Conjugal patterns of marriages and cohabitation: fitting and parameters of
the models, all couples*

Modell	Szabad- ságfok ⁷	L ²	BIC	Paraméterek
1) Teljes heterogámia mindkét párkapcsolattípusban (teljes függetlenségi modell)	72	136076,889	135135,356	
2) Egyforma természetű kapcsolat a partnerek munkaerőpiaci/foglalkozási jellemzőiben	36	304,427	-166,338	
3) A partnerek jellemzői közötti összefüggés más a házasoknál és más az élettársi kapcsolatban élőkénél, de a különbség természete és mértéke minden réteg esetében ugyanaz	35	303,548	-154,141	$\beta_{\text{élettárs}} = 1,0008$
4) A homogámia mértéke mindkét párkapcsolatban más és más, de a különbségek iránya és mértéke minden réteg esetében ugyanaz	35	297,380	-160,309	$\alpha_{\text{élettárs}} = 0,0292^*$
5) A homogámia mértéke mindkét párkapcsolatban más és más, és a különbségek természete és mértéke rétegenként eltérő	29	212,728	-166,500	$\alpha_{\text{elit_élettárs}} = -0,3816$ $\alpha_{\text{alsóért_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{közép_élettárs}} = 0,0932$ $\alpha_{\text{vállalkozó_élettárs}} = -0,165$ $\alpha_{\text{szakbet_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{képzetlen_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{kiszakadó_élettárs}} = 0,191$

* (szignifikancia): $p < 0,05$

n.s.: nem szignifikáns

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

⁷ A kiszámítás módja: Az elemzésben szereplő cellák száma mínusz a log-lineáris paraméterek száma. Pl. az 1. modell esetében a cellák száma 98 ($7 \times 7 \times 2$), a log-lineáris paraméterek száma 26 (1 λ paraméter [a főhatás], 6 λ^H paraméter [a munkapiacról kiszakadó férj jelenti a referenciát], 6 λ^W paraméter [szintén a munkapiacról kiszakadók alkotják a referenciát], 1 λ^T paraméter [a házasok képezik a viszonyítási alapot], 6 λ^{HT} paraméter és 6 λ^{WT} paraméter). Tehát a szabadságfok: $(98 - 26) = 72$.

9. Párkapcsolati mintázatok a házasságok és az együttélések esetében:
a modellek illeszkedése és paraméterei – a férj 35 év alatti
*Conjugal patterns of marriages and cohabitation: fitting and parameters of
the models, husband is younger than 35*

Modell	Szabad- sádfok	L ²	BIC	Paraméterek
1) Teljes heterogámia mindkét párkapcsolattípusban (teljes függetlenségi modell)	72	24624,31	23797,51	
2) Egyforma természetű kapcsolat a partnerek munkaerőpiaci/foglalkozási jellemzőiben	36	134,724	-278,678	
3) A partnerek jellemzői közötti összefüggés más a házasoknál és más az élettársi kapcsolatban élőkénél, de a különbség természete és mértéke minden réteg esetében ugyanaz	35	111,091	-290,823	$\beta_{\text{élettárs}} = 1,0765$
4) A homogámia mértéke mindkét párkapcsolatban más és más, de a különbségek iránya és mértéke minden réteg esetében ugyanaz	35	106,221	-293,698	$\alpha_{\text{élettárs}} = 0,0965^{***}$
5) A homogámia mértéke mindkét párkapcsolatban más és más, és a különbségek természete és mértéke rétegenként eltérő	29	69,801	-298,217	$\alpha_{\text{elit_élettárs}} = -0,4514$ $\alpha_{\text{alsóért_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{közép_élettárs}} = 0,1127$ $\alpha_{\text{vállalkozó_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{szakbet_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{képzetlen_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{kiszakadó_élettárs}} = 0,25$

*** (szignifikancia): $p < 0,001$

n.s.: nem szignifikáns

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

*10. Párkapcsolati mintázatok a házasságok és az együttélések esetében:
a modellek illeszkedése és paraméterei – a férj 35 év alatti és
mindkét partner dolgozik*

*Conjugal patterns of marriages and cohabitation: fitting and parameters of the
models, husband is younger than 35 and both of the partners are working*

Modell	Szabad- ságfok	L ²	BIC	Paraméterek
1) Teljes heterogámia mindkét párkapcsolattípusban (teljes függetlenségi modell)	50	9343,343	285313,906	
2) Egyforma természetű kapcsolat a partnerek munkaerő-piaci/foglalkozási jellemzőiben	25	57,464	-207,373	
3) A partnerek jellemzői közötti összefüggés más a házasoknál és más az élettársi kapcsolatban élőkénél, de a különbség természete és mértéke minden réteg esetében ugyanaz	35	57,400	-196,844	$\beta_{\text{élettárs}} = 1,006$
4) A homogámia mértéke mindkét párkapcsolatban más és más, de a különbségek iránya és mértéke minden réteg esetében ugyanaz	24	52,2285	-202,016	$\alpha_{\text{élettárs}} = 0,0423^*$
5) A homogámia mértéke mindkét párkapcsolatban más és más, és a különbségek természete és mértéke rétegenként eltérő	19	27,728	-173,549	$\alpha_{\text{elit_élettárs}} = -0,4915$ $\alpha_{\text{alsóért_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{közép_élettárs}} = 0,1158$ $\alpha_{\text{vállalkozó_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{szakbet_élettárs}} = \text{n.s.}$ $\alpha_{\text{képzetlen_élettárs}} = \text{n.s.}$

* (szignifikancia): $p < 0,05$

n.s.: nem szignifikáns

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A házastársak társadalmi jellemzői között függetlenséget feltételező modell nagyon távol áll a valóságtól, olyannyira, hogy az illeszkedést kifejező mutató – a BIC-statisztika – értéke pozitív és viszonylag magas akár a párok összességét, akár a 35 év alattiakat tekintjük. Nem így az az egyenlet, amely statisztikai kapcsolatot tételez a partnerek munkaerő-piaci/foglalkozási jellemzői között, és az összefüggés természetét, valamint erősségét mindkét párkapcsolatnál egyformának tekinti. Ez a modell mindhárom esetben meglehetősen jól illeszkedik a ténylegesen megfigyelt adatainkhoz, e szerint tehát a partnerszelekciónak

lényeges meghatározója a munkaerő-piaci/foglalkozási pozíció, ugyanakkor ebben a vonatkozásban nincs lényegi különbség a házasságban és az élettársi kapcsolatban élők között.

Annak tisztázása érdekében, hogy valóban így van-e, mindkét partnerkapcsolati formára kiszámítottuk az esélyhányadosokat. Ezek megmutatják, hogy mely rétegek vannak egymáshoz közel, illetve melyek helyezkednek el egymástól nagyon távol, figyelembe véve a párkapcsolat-teremtési mintákat; továbbá van-e valamilyen különbség az egyes csoportok közötti „távolságban” aszerint, hogy valaki házasságban vagy élettársi kapcsolatban él.⁸

A 11.1. és a 11.2. táblából látható, hogy a munkaerő-piaci/foglalkozási hierarchia két szélén elhelyezkedő rétegek tagjai között a párkapcsolat nagyon ritka – legalábbis ami a fiatalokat illeti –, legyen szó házasságról vagy együttélésről. Például a nagyvállalkozó, a felső szintű vezető, az értelmiségi elithez tartozó férfiak több mint kétezerszer nagyobb eséllyel élnek együtt egy olyan nővel, aki szintén ennek a rétegnek a tagja, mint egy szakképzetlen fizikai foglalkozásával. Az esélyhányadosok alapján az is világos, hogy minél közelebb kerülünk a főátlóhoz – azaz a saját társadalmi csoporthoz –, annál nagyobb a heterogámia valószínűsége. Vagyis az elit, ha nem a saját kategóriájából választ társat, akkor azt leginkább az alsószintű vezetők, az alacsonyabb beosztású értelmiségiek, hivatalnokok közül teszi. Ehhez hasonlóan, a technikai, képzett irodai, szolgáltatási, kereskedelmi foglalkozásúakhoz a hierarchiában szomszédos rétegek tagjai – az alsó szintű értelmiségiek, a képzett ipari foglalkozásúak, a vállalkozók – állnak a legközelebb. A heterogám házasságban élő ipari szakmunkások és a betanított foglalkozásúak leginkább szakképzetlen munkásokkal alkotnak egy családot. Ez utóbbiak leggyakrabban a munkaerőpiacról kiszakadók közül választanak partnert.

A következő kérdés az, vajon az esélyhányadosok mértékében milyen különbségek mutatkoznak a házasságok és az élettársi kapcsolatban élők között. Úgy tűnik, hogy az elit – a nagyvállalkozók, a felső szintű vezetők, a magas beosztású értelmiségiek – esetében a házasság olyan értelemben zártabb réteget alkotnak, mint az élettársak, hogy párkapcsolatuk nagyobb valószínűséggel homogám. Például amíg az ide tartozó házasságos férfiak száznyolcvanszor nagyobb eséllyel alkotnak párt egy szakértőként vagy felső szintű vezetőként dolgozó nővel, mint egy képzett ipari vagy betanított foglalkozásával, addig az élettársi

⁸ Példának okáért tekintsünk két férjet, az egyikük az i -edik a másikuk a j -edik rétegbe tartozik. Ebben az esetben az esélyhányados kiszámítási módja a következő:

$$n_{ii} \times n_{jj} / n_{ij} \times n_{ji}.$$

Az így kapott arányszám azt fejezi ki, hogy hányszor nagyobb az i -edik rétegbe tartozó egyénnek az esélye arra, hogy egy olyan partnert válasszon, aki szintén az i -edik kategória tagja – ahhoz viszonyítva, hogy egy, a j -edik rétegbe tartozó társat választ –, mint a j -edik munkaerő-piaci/foglalkozási csoport tagjának az esélye az i -edik rétegbe történő beházasodásra a j -edik csoportba való beházasodáshoz képest.

kapcsolatban élőknel ez a különbség kisebb, 132-szeres. A többi foglalkozási kategória esetében viszont a nem házas partnerkapcsolatok tűnnek zártabbnak, egyeneműbbeknek.

11.1. A partnerválasztás esélyhányadosai munkaerő-piaci/foglalkozási helyzet szerint – házasságban élők, a férj 35 évnél fiatalabb
Employment/occupational status of the partners one compared with the other: chance ratio – married couples, husband is younger than 35

A férj rétege	A feleség rétege						
	Nagy- és közép-vállalkozók, felső szintű vezetők, szakértők	Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek	Technikusi irodai, képzett szolgáltatási fogl.	Vállalkozók	Képzett ipari foglalkozások, betanított munkát végzők	Egyszerű munkát végzők	Munkaerőpiacról kiszakadók
Nagy- és középvállalkozók, felső szintű vezetők, magasan képzett értelmiségiek	1	2,57	14,32	29,20	181,10	2646,9	90,60
Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, magasan képzett technikai foglalkozásúak	2,57	1	2,83	6,47	12,45	105,61	27,37
Technikusi, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	14,32	2,83	1	2,56	2,75	13,91	11,96
Kisfoglalkoztatottak, önálló vállalkozók	29,20	6,47	2,56	1	8,49	42,60	13,23
Közvetlen termelésirányítók és szakképzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	181,10	12,45	2,75	8,49	1	2,37	4,38
Egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők	2646,9	105,61	13,91	42,60	2,37	1	2,22
A munkaerőpiacról kiszakadók, inaktívak, akik sohasem dolgoztak	90,60	27,37	11,96	13,23	4,38	2,22	1

11.2. A partnerválasztás esélyhányadosai munkaerő-piaci/foglalkozási helyzet szerint – élettársi kapcsolatban élők, a férfi partner 35 évnél fiatalabb

Employment/occupational status of the partners one compared with the other: chance ratio – couples living in cohabitation, male partner is younger than 35

A férfi rétege	A nő rétege						
	Nagy- és közép-vállalkozók, felső szintű vezetők, szakértők	Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek	Technikusirodai, képzett szolgáltatási fogl.	Vállalkozók	Képzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	Egyszerű munkát végzők	Munkaerőpiacról kiszakadók
Nagy- és közép-vállalkozók, felső szintű vezetők, magasan képzett értelmiségiek	1	2,13	7,52	18,42	132,20	995,69	82,43
Alsó szintű vezetők, alsó szintű értelmiségiek, magasan képzett technikus foglalkozásúak	2,13	1	3,17	7,29	15,90	180,68	39,02
Technikus, irodai, szakképzett kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	7,52	3,17	1	3,22	3,41	19,91	17,98
Kisfoglalkoztatók, önálló vállalkozók	18,42	7,29	3,22	1	10,36	71,46	26,01
Közvetlen termelésirányítók és szakképzett ipari foglalkozásúak, betanított munkát végzők	132,20	15,90	3,41	10,36	1	2,77	5,87
Egyszerű (szakképzetlen) munkát végzők	995,69	180,68	19,91	71,46	2,77	1	2,66
A munkaerőpiacról kiszakadók, inaktívak, akik sohasem dolgoztak	82,43	39,02	17,98	26,01	5,87	2,66	1

Az adatok forrása: Népszámlálás, 2001.

A 8. táblában közölt harmadik modellel éppen annak tisztázása a célunk, hogy az esélyhányadosokban mutatkozó differenciák statisztikai értelemben lényegesek-e. Azt a hipotézisünket teszteljük tehát, hogy a partnerek munkaerő-piaci/foglalkozási jellemzői közötti összefüggés ugyan más a házasság és más az élettársi kapcsolatban élők esetében, de a különbségek természete és nagyságrendje minden réteg esetében (statisztikai értelemben) azonos. Eredményünk az, hogy a párok összességére vonatkozó modellünk rosszabbul illeszkedik a tényleges adatokhoz, mint a második – a két partnerkapcsolati formánál azonos

természetű összefüggést tételező – egyenlet. Általánosságban elmondható tehát, hogy a partnerek munkaerő-piaci/foglalkozási pozíciójában szoros kapcsolat van, és ebben a tekintetben nincs lényeges különbség a házások és az együtt élők között. Azonban ha a fiatal párokra koncentrálnunk, más következtetésre jutunk (9. tábla). Ekkor a harmadik modell illeszkedik jobban a megfigyelt adatokhoz. Ahogyan a vonatkozó becslés – a β paraméter – mutatja, az olyan párok esetében, amelyben a férfi 35 éven aluli, az élettársi kapcsolatok – munkaerő-piaci/foglalkozási értelemben – zártabbak, homogénebbek, mint a házasságok. Figyelemre méltó, hogy ha tovább szűkítjük a megfigyelték körét és csak azokra a fiatal párokra fókuszálunk, amelyeknek mindkét tagja foglalkoztatott, a statisztikák ismét a második modell illeszkedését mutatják jobbnak (10. tábla). Eszerint az aktív fiatal párok foglalkozási rétegek szerinti helyzetének összefüggése ugyanaz az élettársi kapcsolatban élőkénél, mint a házasoknál.

A következő két modell a foglalkozási homogámia mintázatának részletesebb feltárását szolgálja, továbbá igyekszik rávilágítani a párkapcsolati típusok ebben mutatkozó leglényegesebb különbségeire (ha vannak). A 4. modell mindhárom csoport – a párok összessége, a fiatalok és a fiatal dolgozók – esetében viszonylag jól illeszkedik az adatokhoz, és – az α paraméter segítségével – azt mutatja, hogy az élettársi kapcsolatban élők körében a munkaerő-piaci/foglalkozási homogámia erősebb, mint a házasoknál; különösen így van ez a fiatal párokat illetően. A 11. tábla esélyhányadosai viszont arra utalnak, hogy a homogámia mértékében vannak rétegenkénti különbségek a két párkapcsolati típusba tartozók között. Az 5. modell statisztikai eredményei alátámasztják ezt a feltételezést. Az elit az egyetlen réteg, amelyben a homogám kapcsolat valószínűbb a házások, mint az együttélők között; a többi esetben nem találunk szignifikáns különbséget, illetve az élettársi kapcsolatban élők esetében nagyobb az esélye az egynemű párkapcsolatnak. Leginkább a munkaerőpiactól távol lévőknek kell kiemelnünk mint olyan réteget, amelyben az együttélők között jóval nagyobb a homogámia valószínűsége, mint a házasoknál; hangsúlyozottan igaz ez a fiatal párokra.

Összegzés

A partnerek munkaerő-piaci/foglalkozási rétegek szerinti helyzete nagyon erősen összefügg egymással. A kapcsolat természetét illetően csak a fiatalok körében mutatkoznak lényeges különbségek a házások és az élettársi kapcsolatban élők között, azaz ebben a korosztályban – amelyben a házások egyébként is kisebbségben vannak – némileg nagyobb a homogámia valószínűsége az együttélők esetében. Ez leginkább a legkedvezőtlenebb munkaerő-piaci helyzetűek körében van így, akik amellet, hogy arányukban felülreprezentáltak az élettársi kapcsolatokban, lényegesen nagyobb valószínűséggel alkotnak párt

ilyen formában, mint a házaspárként. A gyenge munkaerő-piaci státusú fiatal párok jelentős hányada tehát élettársi kapcsolatot tart fent, és erőforrásai szűkössége miatt nem is válthatja ezt házasságra. Ugyanakkor a társadalmi hierarchia másik pólusán, az elitben nemcsak a házasság előfordulási gyakorisága nagyobb, hanem annak homogám volta is. Eszerint a nagyvállalkozók, a felső szintű vezetők és a magas beosztású értelmiségiek lényegesen nagyobb valószínűséggel élnek házasként olyan partnerrel, aki szintén ehhez a társadalmi csoporthoz tartozik, mint ha élettársi kapcsolatot tartanak fent. Ez utóbbi esetben viszont jóval nagyobb az alacsonyabb szintről történő választás esélye.

Az elméleti megközelítésekre visszatérve, elemzéseink leginkább az „informális házasság” hipotézisét támasztják alá, hiszen munkaerő-piaci/foglalkozási szempontból nem találtunk lényeges eltérést a házasságban és az élettársi kapcsolatban élők partnerszelekciós mechanizmusaiban. Kérdés azonban, hogy a partnerek egyéb jellemzőit – családi háttérüket, iskolai végzettségüket – tekintve is hasonló eredmények adódnak-e. Tisztázandó az is, hogy a házasságokban, illetve az élettársi kapcsolatokban a párválasztási mintázatok ugyanúgy változnak-e a történeti idő és az egyéni életút függvényében. Minderre csak az elkövetkező vizsgálatok adhatnak választ.

HIVATKOZÁSOK

- Andorka R.* (1991): A házasságok társadalmi helyzete egymáshoz viszonyítva. In: Utasi Á. (szerk.): Társas kapcsolatok. Budapest: Gondolat. 20–39.
- Andorka R. – Harcsa I. – Kulcsár R.* (1975): A társadalmi mobilitás történeti tendenciái. Statisztikai Időszaki Közlemények, 343. 114–126.
- Becker, G. S.* (1974): A Theory of Marriage. In: Schultz, T. W. (szerk.): Economics of the Family, Marriage, Children and Human Capital. Chicago–London: University of Chicago Press. 299–344.
- Berent, J.* (1954): Social Mobility and Marriage: A Study of Trends in England and Wales. In: Glass, D. V. (szerk.): Social Mobility in Britain. London: Routledge. 321–346.
- Blackwell, D. L. – Lichter, D. T.* (2000): Mate Selection among Married and Cohabiting Couples. Journal of Family Issues, 21. 275–302.
- Brines, J. – Joyner, K.* (1999): The ties that bind: Principles of cohesion in cohabitation and marriage. American Sociological Review, 64: 333–355.
- Bukodi E.* (2004): Ki kivel (nem) házasodik? Párválasztás Magyarországon. Budapest: Századvég.
- Bukodi E. – Záhonyi M.* (2004): A társadalom rétegződése. Népszámlálás 16. kötet. Budapest: KSH.
- Bukodi E. – Kovács M. – Záhonyi M.* (2005): A háztartások rétegződése. Népszámlálás 25. kötet. Budapest: KSH.
- Bukodi E. – Altorjai Sz. – Tallér A.* (2005): A társadalmi rétegződés aspektusai. Társadalomstatistikai Füzetek. Budapest: KSH.

- Carlson, E. – Klinger A.* (1987): Partners in Life: Unmarried Couples in Hungary. *European Journal of Population*, 3. 85–99.
- Csernák J.* (1992): Házasság és család: a demográfiai változások újabb irányvonalai és összefüggései. *Demográfia*, 1. 87–112.
- Harcsa I. – Kulcsár R.* (1986): Társadalmi mobilitás és presztízs. Budapest: KSH.
- Hauser, R. M.* (1978): A Structural Model for the Mobility Table. *Social Forces*, 56. 919–953.
- Henz, U. – Sundström, M.* (2001): Partner Choice and Women's Paid Work in Sweden: The Role of Earnings. *European Sociological Review*, 17. 295–316.
- Hout, M.* (1982): The Association between Husbands' and Wives' Occupations in Two-earner Families. *American Journal of Sociology*, 88. 397–409.
- Jepsen, L. K. – Jepsen, C. A.* (2002): An Empirical Analysis of the Matching Patterns of Same-sex and Opposite-sex Couples. *Demography*, 39. 435–453.
- Kalmijn, M.* (1991): Status Homogamy in the United States. *American Journal of Sociology*, 97. 496–523.
- Kalmijn, M.* (1994): Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status. *American Journal of Sociology* 100. 422–452.
- Klinger A.* (1996): Magyarország népességfejlődése. *Statistikai Szemle*, 8–9. 629–650.
- Kulcsár R.* (1978): A házasság mint a társadalmi átrétegződés egyik „csatornája”. *Statistikai Szemle*, 56. 516–631.
- Lipset, M. S. – Bendix, R.* (1959): *Social Mobility in Industrial Society*. London: Heinemann.
- Mare, R.* (1991): Five Decades of Educational Assortative Mating. *American Sociological Review*, 56. 15–32.
- Raftery, A. E.* (1986): Choosing Models for Cross-classifications. *American Sociological Review*, 51. 145–146.
- Schoen, R. – Weinick, R. M.* (1993): Partner Choice in Marriages and Cohabitations. *Journal of Marriage and the Family*, 55. 408–414.
- Spainer, G.* (1985): Cohabitation in the 1980s: Recent Changes in the United States. In Davis, K. (szerk): *Contemporary Marriage: Comparative Perspective on a Changing Institution*. New York: Sage.
- Szukicsné Serfőző K.* (2000): A termékenység változásának néhány jellemzője a legutóbbi nyolc évtizedben. *Demográfia*, 4. 445–476.
- Thirring G.* (1898): *Budapest Székes Főváros Statisztikai Évkönyve, 1895–1896*. Budapest Székes Főváros Statisztikai Hivatala.
- Vermunt, J. K.* (1993): LEM: Log-linear and Event History Analysis with Missing Data Using the LEM Algorithm. WORC Paper. Tilburg University.
- Vukovich Gy.* (1962): A három alapvető társadalmi réteg házassági mobilitása. *Demográfia*, 3. 288–314.

Tárgyszavak:

Házasság
Házasságszociológia
Családdemográfia

PARTNER SELECTION IN MARRIAGE AND COHABITATION*Abstract*

This article examines the patterns of occupational class assortative mating or homogamy among married and cohabiting couples. The analysis is based on data from the last (2001) census. Log-linear models of partners' cross-classified occupational data provide several conclusions. First, married and cohabiting couples are highly homogamous with respect to their occupational class. Second, in general, there are no significant differences in the patterns of occupational homogamy/heterogamy between married and cohabiting couples. Third, for young couples married ones are less homogamous than cohabiting ones. Fourth, there are substantial social class differences in the strength of homogamy. For couples in consensual union the homogamy is the strongest for those excluded from the labour market, while for married couples the incidence of homogamy is highest for those in class of high managers and high professionals. Fifth, women in cohabitation are less likely than married women to be living with partners with higher occupational class than themselves.